

**BOSNALI, Sonel, İnan Azerbaycan Türkçesi.
Toplumdilbilimsel Bir İnceleme, 2007, 227 s.,
ISBN: 975-7981-37-4.**

Çok dilli ve çok kültürlü bir yapıya sahip olan İnan coğrafyası, Türkoloji araştırmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü Türklerin tarih boyunca yoğun olarak yaşadıkları yerlerden birisi de İnan topraklarıdır. Dolayısıyla buradaki Türk toplulukları üzerine dil, din, tarih, kültür, folklorik özellikler, kimlik bilinci gibi farklı konularda yapılacak her türlü çalışmanın, alan araştırmalarında ayrı bir değeri vardır.

İnan'daki Türk lehçe ve ağızları hakkında A. Vambery, K. Foy, H. Ritter, A. A. Romaskevi, M. S. İvanov, K. H. Menges, V. Monteil, H. S. Szapszal, T. Kowalski, Minorsky gibi bazı yabancı bilim adamlarının birtakım incelemelerine rastlanmaktadır. Ancak bu konudaki çalışmalarıyla en fazla ne çıkan isim, Gerhard Doerfer olmuştur. Çünkü Doerfer, Eski Türkçenin bazı arkaik özelliklerini koruyan Halaayı keşfetmiş; Ğrencileriyle İnan'da yaptığı bir dizi araştırma gezisinin sonunda Horasan Türkçesiyle ilgili de önemli bulgular elde etmiştir. Böylece Türk dilleri yeniden tasnif edilmiş; Halaa, Türk dilinin bağımsız bir kolu olarak gösterilirken, daha önce Trkmenenin bir ağzı olduğu düşünülen Horasan Türkçesinin, Azerbaycan Türkçesi ile Türkmen Türkçesi arasında yer alan OĞuz diyalektlerinden biri olduğu kabul edilmiştir.

OĞuz grubu Türk lehçelerinin İnan'daki en önemli temsilcisi ise Azerbaycan Türkçesidir. Bilindiği üzere 1828 yılında imzalanan *Türkmençay Antlaşması* ile Azerbaycan toprakları ikiye bölünmüş; kuzey Azerbaycan Rusya'ya, güney Azerbaycan İnan'a bırakılmıştır. Kuzeydekiler, bugün bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmalarına rağmen; gneydekiler İnan idaresi altında bulunmaktadır. Dolayısıyla İnan'daki en kalabalık Türk nüfusunu Azerbaycan Türkleri oluşturmaktadır ve Farsça'dan sonra ülkede en fazla konuşulan dil de Azerbaycan Türkçesidir.

İnan Azerbaycan Türkçesiyle ilgili ilk çalışmaların Batı'da yapıldığı görülmektedir. K. Foy'un, H. Ritter'in, X. Planhol'un ve Filiz Kıral'ın Tebriz; T. Kowalski'nin Aynallu; V. Monteil'in Zencan; M. Amirpur Ahrandjani'nin Salmas; Işık Sönmez'in ise Karadağ, Mugan ve Zencan ağızlarını konu alan bazı çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca H. S. Szapszal gibi sadece Güney Azerbaycan ağızlarını inceleyenler olduğu gibi kuzey ve güney Azerbaycan ağızlarını karşılaştırmalı olarak ele alan araştırmacılar da rastlanmaktadır. Meselâ A. Caferoğlu ve G. Doerfer'in *Fundamenta*'daki makaleleri ile Nemat Rahmati ve Korkut Buğday'ın Almanya'da yayımlanan eserleri böyledir.

Türkiye’de bu konuda yapılmış çalışmalar yok denecek kadar azdır. İlk yaygın, Muharrem Ergin’in 1971 yılında basılan *Azerî Türkçesi* adlı kitabıdır. İkinci olarak Recep Albayrak Hacaloğlu tarafından 1992 yılında *Azerî Türkçesi Dil Kitavuzu* adlı sözlük niteliğinde bir çalışma yayımlanmıştır. Yakın zamanda karşımıza çıkan bir eser de Bilgehan Atsız Gökdağ’a aittir. 2006 tarihli çalışma, *Salmas Ağzı. Güney Azerbaycan Türkçesi Üzerine Bir İnceleme* adını taşımaktadır. Bunun dışında konuyla ilgili yayımlanmamış bazı yüksek lisans ve doktora tezlerine rastlanmaktadır. K. Mehmet Gece’nin Serap ağzını konu alan yüksek lisans tezi ile Mahmut Sarıkaya’nın *Güney Azerbaycan Türkçesi Grameri* adlı doktora tezi bunlardan ikisidir.

Konu hakkındaki en yeni çalışma, Sonel Bosnalı’ya aittir. 2007 yılında Ke-bikeç Yayınlarından çıkan *İran Azerbaycan Türkçesi. Toplumdilbilimsel Bir İnceleme* adlı eser, yazarın Fransa’da Paris III (Sorbonne Nouvelle) Üniversitesinde yaptığı doktora tezine dayanmaktadır. Söz konusu çalışma, Azerbaycan Türkçesinin İran’daki durumunu toplumdilbilimsel bir bakış açısıyla incelemektedir. Bu bağlamda *çok dilli bir yapıya sahip olan İran’da Azerbaycan Türklerinin dili, Farsça karşısında nasıl bir konuma sahiptir? Bu dilin ülkedeki pozisyonunun giderek iyileşmesi mümkün müdür? Yoksa çatışmacı diller ilişkisi kuramına göre konuşur sayısının her geçen gün azalması ve bir gün yok olması kaçınılmaz mıdır?* gibi sorulara cevap aranmaktadır.

Eser, *Önsöz* ve *Giriş*’ten sonra iki ana başlıkla devam etmektedir. Bunlardan ilki *İran’da Diller İlişkisi ve Azerbaycan Türkçesinin Konumu*; ikinci ise *Azerbaycan Türkçesinde Azınlıklaşma ve İşlevsizleşme*’dir. Bu bölümlerin ardından *Sonuç* ve *Kaynakça* ile kitap sona ermektedir.

Giriş bölümünde, İran’daki çok dillilik meselesinin araştırmacılar için büyük önem taşıdığı vurgulanmakta; ancak özellikle siyasî nedenlerden ötürü bu konuda fazla çalışma yapılamadığı belirtilmektedir. Azerbaycan Türkçesi ile Farsça arasındaki ilişkinin ise toplumsal ve dilsel konuları bakımından incelenmesi gereken en çarpıcı örneklerden biri olduğu söylenmekte; böylece çalışmanın amacı da dikkatlere sunulmaktadır.

İran’da Diller İlişkisi ve Azerbaycan Türkçesinin Konumu adı verilen birinci bölümde, yazarın önemle altını çizdiği bazı saptamalar vardır. Özetlemek gerekirse; Türkler, asırlarca İran’ı yönetmelerine ve nüfus olarak da Farslardan sonra en kalabalık topluluğu oluşturmalarına rağmen dilsel açıdan her zaman Farsçanın egemenliğini benimsemişlerdir. Dolayısıyla geçmişten bugüne ülkede Farsça üst dil, Türkçe ise alt dil olarak konumlanmıştır. Aslında milliyetçilik akımlarının bir neticesi olarak İran Türk halkları arasında da “Türklük” bilinci gelişmiştir; ancak bu bilinç, Türk dilini Farsçanın egemenliğinden kurtaracak nitelikte olmamıştır. Tam tersine, aynı dönemlerde gelişen Fars milliyetçiliğinin etkisiyle Farsçanın gücü gittikçe pekişmiştir. Üstelik bir konumdan yoksun olan İran Azerbaycan Türkçesi ses, sözcük, cümle yapısı, hatta anlamsal bakımdan da Farsçanın etkisi altında kalmıştır. Başka meseleler de vardır. Meselâ, söz konusu Türk toplulukları arasında alfabe ve yazı sistemi tam oturmamıştır. En büyük sıkıntı ise standart dil

yerine geçebilecek bir ağzın seçilip topluma yayılamamasıdır. Bu konuda basın-yayın ve okulların rolü çok önemlidir. Bunun içinse devlet desteğine ihtiyaç vardır. Ancak İran Azerbaycan Türkçesi bu imkânlardan yoksundur; üstelik devletin dil politikaları da Farsçanın ağırlığını daha çok belirginleştirecek niteliktedir. Bütün bunlar, Azerbaycan Türkçesinin yok olacağı anlamına gelmez; ancak ilerleyen süreçte bu dilin hem yapısında bir daralma, hem konuşur sayısında düşme, hem de işlevinde azalmalar olması muhtemeldir.

Azerbaycan Türkçesinde Azınlıklaşma ve İşlevsizleşme başlığını taşıyan ikinci ana bölüm, Tahranlı ve Salmalı deneklere uygulanan toplumdilbilimsel anketlerin sonuçlarına dayanmaktadır. Bu bölümde Azerbaycan Türk topluluklarının “siyasal anlamda azınlık” sayılmamalarına rağmen “toplum-dilsel alanda azınlık” konumunda buldukları söylenmekte ve ana dillerinin, resmî dil karşısında işlev yitirdiğine dikkat çekilmektedir. Bosnalı, bu incelemeleri sırasında bazı ilginç gözlemlerde de bulunmuştur. Meselâ daha anket aşamasındayken anne babasının Fars olduğunu belirttiği hâlde Azerbaycan Türkçesi konuşabilen bazı deneklerle karşılaşmıştır. Ona göre aslında Türk olan bu denekler, kimliklerini gizlemiş veya inkâr etmişlerdir. Sosyopsikolojideki *kendinden nefret* kavramı ile açıklanabilecek bu durum, aynı zamanda ülkedeki Azerbaycan Türklerinin azınlıklaşma süreci içinde bulunduğunun da bir göstergesidir. Ancak ana dilinin işlevsizleşmesi süreci, azınlıklaşması sürecinden daha ileri bir aşamadır. Çünkü işlev yitimi, ana dili kullanımının en yüksek olduğu ev içi iletişimde bile kendini göstermektedir.

Sonel Bosnalı'nın toplumdilbilimi alanında yapmış olduğu bu çalışma, Güney Azerbaycan Türkçesi ile ilgili bilgilerimizi zenginleştirici niteliktedir. Kendisine teşekkür ediyor, konuyla ilgili çalışmalarının devam etmesini diliyoruz.

Aslıhan DİNÇER